

“PRAVDONOŠA” U PISMIMA BOŽIDARA PETRANOVIĆA STJEPANU IVIČEVIĆU

JOSIP VIDAKOVIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 05 PRAVDONOŠA: 886.2-6.09
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno

Received : 1991-01-07

Ovaj rad se uglavnom temelji na izvornim pismima Božidara Petranovića upućenih Stjepanu Ivičeviću u vremenu od 1851. do 1854. god., u vezi s “Pravdonošom”. Osvjetljena su neka pitanja, do sada nepoznata, primjerice o nastanku, razvoju i prestanku izlaska toga periodika. On je ne samo prvi u periodici hrvatskih pravnih časopisa, već i prvi u Južnih Slavena, i kao takav prvorazredan izvor za proučavanje naše pravno-povijesne i kulturne baštine.

“Pravdonoša” donosi vrijedne priloge za mnoge pravne grane, ali su mu u središtu pažnje problemi pozitivnog prava i odgovarajućih sudskih postupaka, sve to sa stajališta borbe za uvođenje hrvatskog jezika u sudove. Da bi se ta borba mogla uspješno okončati, bilo je potrebno, a u tome i jest središnja uloga “Pravdonoš”, najprije stvoriti zaokruženu pravnu terminologiju na hrvatskom jeziku. Kao zanimljivost, a i posebnu vrijednost treba istaći da se je ban Josip Jelačić osobno pretplatio na četrdeset primjeraka.

U drugoj polovici prošlog stoljeća u Zadru su izlazila tri pravna časopisa,¹

¹ Ivan E r c e g, “Stogodišnjica zadarskog pravnog časopisa ‘Pravdonoša’”, *Hrvatsko kolo*, Zagreb, god. 5, 1952, br. 3; Boris I u r i ć, “O zadarskim pravnim časopisima”, *Zadarska revija*, br. 2, 1971; I s t i, “Pravni časopis ‘Pravo’ (1873-1883.) prvi pravni časopis koji se održao duže vremena”, *Zadarska revija*, br. 3, 1957; Vjekoslav M a š t r o v i ć, *Jaderitina croatica*, II. dio, Zagreb 1954; I s t i, *Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, Zagreb 1959.

Naš poznati pravni pisac Juraj A n d r a s s y, dugogodišnji profesor Pravnog fakulteta u Zagrebu, također je u nekoliko navrata isticao primat *Pravdonoš* među našim pravnim časopisima. To je pored ostalog učinio u svom prilogu “Pravo”, poglavlje “Znanstveni rad na području pravne znanosti kod Hrvata”, zbornik *Naša domovina*, knjiga I, svezak 1, Zagreb 1943. (str. 518). Tek iza *Pravdonoš* slijede: *Pravnik* Matije Mrazovića u Zagrebu (1853-1854), *Pravnik* Marijana Drenčina u Rijeci (1862-1863), zadarska *Sudnica - L’Aula* (1868-1869), *Novi pravnik* Milana Makanca u Vojnom Sisku (1871), prva dva kao tjednici, a drugi izlazeći dva puta mjesečno. *Mjesečnik* Pravničkog društva u Zagrebu s kojim se kasnije zadarsko *Pravo* integriralo (pripojilo mu se) započinje izlaziti 1875. god.

od kojih je prvi, pod nazivom *Pravdonoša*, bio ujedno i prvi pravni časopis kod Južnih Slavena. Daljnji zadarski pravni časopisi bijahu: dvojezična *Sudnica - L 'Aula te Pravo*, uz napomenu da je ovaj posljednji jedno vrijeme izlazio u Zadru, a zatim prešao je u Split.

Pravdonoša je izlazio tijekom 1851-1852. god., *Sudnica - L 'Aula* 1868-1869. god., a *Pravo* 1873-1883. Za nas je ovdje najzanimljiviji *Pravdonoša*. Prvi mu je broj izašao 1. ožujka 1851. a posljednji broj bijaše 38. od 18. rujna 1852. Prvo vrijeme urednik mu je bio Ante Kuzmanić,² a potom Ivan Danilo.³ I Kuzmić i Danilo predstavljaju zaslužne osobe u društveno-političkim i kulturnim kretanjima u Dalmaciji. Ante Kuzmanić zanimao se za više znanstveno-stručnih disciplina. Završio je najprije licej u Zadru. Potom krenuo u Beč na studij medicine. Po povratku u Zadar radi kao zdravstveni pedagog - profesor primaljskog zavoda. Objavio je nekoliko radova iz pravne medicine, po kojima ulazi u pionire te interdisciplinarne (pravne i medicinske) nauke kod nas. Ipak sve više napušta medicinu i bavi se društveno-političkim, kulturnim, jezičkim i sličnim pitanjima. Jedan od važnijih njegovih pothvata je pokretanje *Pravdonoše*. Uostalom, dobro je poznato da je on osnivač i *Zore dalmatinske*.

Ivan Danilo nam se javlja kao političar, novinar i filolog (bio je nastavnik hrvatskog jezika na zadarskoj gimnaziji). Kao i Kuzmanić, tako i Danilo ulazi u galeriju vodećih ličnosti preporoditelja u Dalmaciji. Bio je pored ostalog zastupnik, kako u Dalmatinskom saboru, tako i u bečkom Carevinskom vijeću. Obojica, i Kuzmanić i Danilo, kao urednici i suradnici aktivni su i kod drugih listova i časopisa koji u njihovo vrijeme izlaze u Zadru. Odajući dužno priznanje Kuzmaniću i Danilu, valja svakako, kada je riječ o *Pravdonoši*, istaći središnju ulogu Božidara Petranovića,⁴ tadašnjeg vijećnika Prizivnog sudišta u Zadru. Naime, za razliku od Kuzmanića i Danila, Božidar Petranović je pravnički izobražen, a s

² Zlatko V i n c e, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, 2. izd., Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990, str. 325-341, 483-485, 501-504.

³ Vesna J a k i ć C a s t a r i ć, "Ivan Danilo, političar, kulturni radnik, gramatičar i dijalektolog", *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, 8, 1961.

⁴ P e t r a n o v i ć dr. Božidar, rođen u Šibeniku 1809, umro u Veneciji 1875. Filozofske i pravne nauke završio je u Gracu, Beču i Padovi. Neko je vrijeme bio tajnik Pravoslavnog ordinarijata u Šibeniku, a potom se vraća u sudbenu službu. Bio je prvi savjetnik Prizivnog suda u Zadru, a zatim i dvorski savjetnik. 1836. pokrenuo je *Srpski dalmatinski almanah*, poučno zabavni list. 1851. utemeljio je u Zadru list *Pravdonoša*. God. 1861. ostvario je svoju veliku želju i osnovao Maticu dalmatinsku, čiji je predsjednik bio sve do smrti.

Kosta M i l u t i n o v i ć, "Božidar Petranović i Dalmacija", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 22-23, 1976, 77-95; Ivo P e r i ć, "Kulturna i politička djelatnost Božidara Petranovića", *Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu*, 16, 1983, 45-94.

obzirom na svoju opću sociološko-političku kulturu bio je odgovarajuća osoba koja će sa stanovišta pravnih nauka recenzirati rukopise koje treba tiskati na stranicama *Pravdonoše*. Također je najbolje mogao usmjeravati opću uređivačku politiku, stručni profil i međudnos rubrika u časopisu. Podsjetimo se samo na nekoliko podataka u vezi s Božidarom Petranovićem: Rođen je u Šibeniku. Završio je studij filozofije i prava. U skladu s tadašnjim režimom studija na pravnim fakultetima stekao je i doktorat prava. I on je vrlo aktivan u zacrtavanju narodnog preporoda u Dalmaciji. Izdaje časopise, sudjeluje u osnivanju Matice dalmatinske. Bio je njen prvi i dugogodišnji predsjednik. U stručnom pogledu zabilježen je njegov prijevod *Općeg građanskog zakonika* na hrvatski jezik. Član je odbora za "pravoslovno nazivlje" iz Beča.

To bi bile tri najvažnije osobe zahvaljujući kojima je tijekom 1851-1852. u Zadru izlazio *Pravdonoša*. Taj je časopis izlazio svake subote (i to na 4 stranice). Tiskan je u poznatoj zadarskoj tiskari braće Battara. Kao motto imao je ispod naslova hrvatsku poslovicu: "Da je pameti do suda, kao od suda!" *Pravdonoša* s tehničke strane sliči poznatom časopisu *L'Eco dei Tribunali* koji je izlazio u Veneciji (druga sekcija od 1851. god. i dalje).

U pogledu naše pravne povijesti objavljena je u *Pravdonoši* (u nastavcima) rasprava anonimnog pisca o statutima dalmatinskih gradova. Ivan Danilo piše o slobodnim poljičkim općinama, a povijesna je komponenta prisutna u mnogim člancima, inače prvenstveno posvećenim aktualnim pitanjima. Navođenje još nekih tema i poslova sa stranica *Pravdonoše* upotpunit će sliku o njegovoj važnosti. Tako Stipan Ivičević⁵ u nizu nastavaka piše o oporuci (1851.god.) i ugovorima (1852. god.). Ima dosta nepotpisanih članaka, kao što su npr.: "Neznanje zakona neopraštja", "Dvoboj", "Časopištvo pravosudno u talijanskoj", "O krasnoričivosti sudovanoj", "Nauka pravdoznanstvena u Italiji", "Odvietnici u Engleskoj", "Nešto verhu opomene i zakletve", "O zakonitoj vlastitoj zakonitoj obrani". "O poroti" itd.

Kako razabiremo, *Pravdonoša* se drži načela da se pojedine grane prava, odnosno pitanja vezana za pravnu znanost, najbolje mogu upoznati komparativnom metodom. Otuda u njemu relativno velik broj priloga iz naše povijesti prava (od

⁵ Stjepan I v i ć e v i ć (1801-1871) iz Drvenika kod Makarske. Poslije osnovne škole bio je uglavnom samouk. Godine 1820. osumnjičen je i osuđen zbog veleizdaje kao karbonar. Po izlasku iz zatvora privatno uči pravo i zastupa stranke na sudu. Mnogo se je bavio književnim radom, pjevao pjesme. Suradnik je Gajeve *Danice* i *Zore dalmatinske*. Godine 1861. bio je zastupnik u Hrvatskom državnom saboru. Po odlasku u Dalmaciju urednik je službenih listova *Glas dalmatinski* i *Smotritelj dalmatinski*, zbog čega su ga mnogo napadali dalmatinski narodnjaci. 1863. napušta uredništvo i vraća se u Makarsku. Njegovi prilozi u *Pravdonoši* su vrlo korisni, što potvrđuje i korespondencija između Petranovića i njega, vezana za tiskanje toga časopisa. Potkraj života se izmiruje s Narodnom strankom te 1871. bude izabran za narodnog zastupnika u Dalmatinskom saboru.

kojih najkvalitetniji idu u nizu nastavaka), daje se također i neki ogled koji zadire u opću pravnu povijest (npr. "Sudari i kazni kod starodavnih Židovah"). Jedan od najagilnijih suradnika je Vuk Vrčević, koji mnogo piše o običajnom pravu. Piše o "narodnoj samoupravi", o "sudu dobrih ljudi", sve to više puta. Naravno, pozitivnom pravu morala se posvetiti osobita pažnja. Tu je serija članaka o austrijskom građanskom zakoniku, o austrijskom kaznenom zakoniku, o oba sudska postupka (građanskom i krivičnom).

Pravdonoša donosi prema tome vrijedne priloge za mnoge pravne grane, ali su mu u središtu pažnje problemi pozitivnog prava i odgovarajućih sudskih postupaka, sve to sa stajališta borbe za uvođenje hrvatskog jezika u sudove.⁶ Naravno, da bi se ta borba mogla uspješno okončati, bilo je potrebno, a u tome i jest središnja uloga *Pravdonoše*, najprije stvoriti zaokruženu pravnu terminologiju na hrvatskom jeziku. Treba se sjetiti da su naši ljudi pravni studij završavali na inozemnim sveučilištima, dakle na stranim jezicima (njemačkom, talijanskom...). Kolikogod su oni sami bili motivirani da paralelno s učenjem strane pravne terminologije iznađu i adekvatne domaće nazive, jasno je da je taj zadatak prelazio granice mogućnosti pojedinaca. Zbog toga je bilo zaista neophodno da se na jedan ili na drugi način omogući stvaranje odnosno razrađivanje domaće pravne terminologije. Kuzmanić, Petranović, i Danilo pristupajući pripremama za osnivanje *Pravdonoše* imali su to u vidu, a osigurali su privolu i iz drugih dalmatinskih gradova.

Problemi uvođenja hrvatskog jezika u sudove su ipak središnja tematika *Pravdonoše*. Postoji stalna rubrika "Pravoslovno jezikoslovlje". Tu se daje paralelna hrvatsko-njemačko-talijanska terminologija. Sa zapaženim prilozima iz građanskog prava javlja se Stjepan Ivičević.

Pravdonoša je u stručnim krugovima bio vrlo dobro primljen. Prije svega vrijedi skrenuti pažnju da je imao renomirane suradnike i izvan dalmatinskih granica. Npr. to je bio Avelin Čepulić, prisjednik zemaljskog suda u Rijeci. Nadalje, svjedočanstvo o vrlo dobrom prijemu *Pravdonoše* daje nam i uvid u listu pretplatnika. Tu su pored ostalih: I. Kukuljević, I. Mažuranić, D. Demeter, P. Preradović, F. Borelli i dr. Kao zanimljivost, a i posebnu vrijednost, treba istaći da se je ban Josip Jelačić osobno pretplatio najprije na deset a potom na još trideset primjeraka časopisa. Pretplatnika je inače bilo iz Zadra, Splita, Rijeke, Zagreba, Beograda, Beča, te iz još nekih mjesta. Prijem časopisa mogli bismo najbolje ilustrirati navodom iz teksta već spomenutog A. Čepulića: "Evo nam 'Pravdonoše'. On će nam drage volje svoje stupce otvoriti, gdi se tako

⁶ Borba za uvođenje hrvatskog jezika u sudove i upravu sredinom prošlog stoljeća tek je u početnoj fazi. Kako je poznato, odluka Beča kojom se uvodi hrvatski jezik u sudove i upravu u Dalmaciji donijeta je 1909. god., kad je jednim dijelom stupila na snagu, a u potpunosti je vrijedila od početka 1912. godine.

plemenitom poduzetju radi. Zadaća 'Pravdonoše' jest pretvoriti pravosuđe u blago naroda: što nije dosle bilo ni kod nas u Hrvatskoj, Slavoniji i Vojvodini, ni u Dalmaciji, premda iz različitih razlogah, izmed kojih najglavniji jest tuđi dosadašnji pravosudni jezik..."⁷

Zbog toga ćemo u nastavku u najkraćim crtama pratiti što se sve događalo s *Pravdonošom* i radnjama oko njegova nastanka, razvoja i prestanka izlaženja na osnovi dopisivanja Božidara Petranovića Stipanu Ivićeviću.⁸ Sva pisma, a ima ih pedeset jedan uputio je Božidar Petranović Stipanu Ivićeviću. O ovom dopisivanju Jakša Ravlić je 1973. napisao:

"U svakom slučaju dopisivanje je važno za ondašnje naše doba, jer je ono izraz pojedinih akcija koje su zamišljene a nisu dovršene; ono nam kazuje što se u pojedinoj fazi života pojedinaca poduzelo ili mislilo poduzeti, što inače nije nigdje zabilježeno. Odlučio sam to posebno obraditi, kako bi Ivićević s te strane odskočio u svojoj relativno maloj ali uglednoj veličini... najviše pisama ima Božidara Petranovića, a sva su u svezi s kulturnim ili političkim poslovima onoga vremena."⁹

Međutim, tu svoju zamisao Jakša Ravlić nije ostvario. Zasada znamo da pojedina pisma spominje Rade Petrović u svojoj knjizi *Nacionalno pitanje u Dalmaciji u 19. stoljeću*.

Zajedničko djelovanje Božidara Petranovića i Stipana Ivićevića na planu izdavanja novina datira još iz 1841. U pismu koje je uputio 5. travnja 1941. iz Obrovca Petranović moli Ivićevića da prihvati ulogu Gaja za Dalmaciju, jer on to jedino može. Osnovni razlog pokretanja novina jest suprotstavljanje sve bezobzirnijem nadiranju talijanskog jezika i italijanizacija Dalmacije. Proglas koji bi trebao napisati Ivićević za osnivanje političkih novina - potpisat će: Stipan Ivićević, Ante Kuzmanić i Božidar Petranović. "Svrha naša nek je od sada: narodnost, sloga, vjernost cesaru. Eto brate! ustav jamči svakoj državi njezinu narodnost, dakle i našu. K ovoj sverhi upravimo sve težnje, sve sile naše, nek nas nikakvi obziri za talijanštinu od poduzetja našega neodvrati."¹⁰

Nekoliko godina kasnije B.Petranović piše iz Knina Ivićeviću i pored ostalih tema posebno naglašava krivicu Ante Kuzmanića za neizlaženje planiranih novina. "On je brate čovek sebičan kom je do svoje koristi, a ne za blagostanje

⁷ *Pavdonoša*, II/1852, br.16, str.4.

⁸ Arhiv Hrvatske Zagreb, Ostavština Stjepana Ivićevića, 1864-1895, Sign.802. U daljnjem tekstu: AH.

⁹ Jakša R a v l i ć, "Stjepan Ivićević i Narodni preporod u Dalmaciji", *Zbornik za slavistiku*, 4, Matica srpska, Novi Sad 1973, 46-111.

¹⁰ AH, B. Petranović - S. Ivićeviću iz Obrovca 5. IV. 1841.

naroda našega stalo. Ti si upravo pogodio da mnogi na njega merze."¹¹ Može izgledati suvišno ovih nekoliko redaka, s obzirom na to da se izravno ne odnosi na centralno pitanje naše teme - *Pravdonošu*. Međutim, ovo je potrebno zbog lakšeg razumijevanja međusobnih nategnutih odnosa između Kuzmanića i Petranovića do kojih je dolazilo u vremenu izlaženja *Pravdonoše*.

Naglasimo još jednom da je *Pravdonoša* imao višeznačnu ulogu, a ne samo uvođenje pravne terminologije u hrvatski jezik. Iako su dosada o *Pravdonoši* pisali Ivan Esih, Vjekoslav Maštrović, Ivan Erceg i Boris Jurić, nije u cijelosti predstavljeno znanstvenoj i drugoj javnosti njegovo značenje oko uvođenja i priznavanja hrvatskog jezika u javne ustanove i škole. Kako su pravnici, iako sinovi hrvatskog naroda, završavali studije na tuđinskom jeziku, nažalost bila im je potrebna dodatna obuka kako bi ono što su naučili na talijanskom ili njemačkom jeziku mogli izgovoriti ili napisati na hrvatskom. Doslovno shvaćeno, *Pravdonoša* je od svog prvog broja i prve stranice vrlo dobro izvršavao namijenjenu mu ulogu. Uvedena je stalna rubrika "Ilirsko jezikoslovlje". U toj rubrici donosili su se pravni nazivi koji su se upotrebljavali u hrvatskom jeziku, kao i značenje tih izraza na talijanskom i njemačkom jeziku. Ova rubrika je od br. 2 g.1852. imala izvorniji naziv "Pravoslavno jezikoslovlje". Ovo je zapravo bio prvi pravnički riječnik na hrvatskom jeziku. I u specijaliziranim odjeljcima, kao što su "Komad" odnosno "Slučaj zločinstveni", donosili su se primjeri, pa i obrasci zapisnika, podnesaka u kaznenim radnjima kod sudova. Za što bolju primjenu hrvatskog jezika u sudovanju, objavljivani su govori, okrivljenog, tužitelja, branitelja, sudaca i svih sudionika u parnici. Ove priloge je B. Petranović naručivao i molio Stipana Ivičevića da ih sastavlja i šalje u *Pravdonošu*. Petranović piše Ivičeviću... "Nego te molim prijatelju da nam odmah pošalješ onaj obećani članak makar bio i početak, a produženje poslat ćeš poslie. Pišu nam iz Zagreba da žele čitati tvoje članke, jerbo im se dopada tvoj način pisanja i misli, zato Brate! neoklevaj, već za korist naroda piši nam u *Pravdonoši* a to će ti ime u narodu to većma razglasiti."¹² U nastavku Petranović moli članak za drugi broj *Pravdonoše*, neka vrsta proglašenja u kojem bi se našle sve značajnije teme. Hvali Ivičevićovo pero, pa ga zato posebno moli da se primi suradničkog odnosa u *Pravdonoši*, jer bi to bila najbolja garancija za taj list. To mišljenje dijeli i Ante Kuzmanić, urednik. Sve ljubitelje *Pravdonoše* mučio je najveći problem, a to je mali broj pretplatnika, jer su pretplatnici bili jedini izvor financiranja lista. Tako je za siječanj 1851. od predviđenih 200 pretplatnika bilo se prijavilo samo 40, zbog čega je bilo i odgođeno tiskanje predviđenog broja.¹³ I kada je izgledalo da su

¹¹ AH, B. Petranović - S. Ivičeviću iz Knina 5. VI. 1848.

¹² AH, B. Petranović - S. Ivičeviću iz Zadra 4. III. 1851.

¹³ AH, B. Petranović - S. Ivičeviću iz Zadra, siječanj 1851.

nastupili crni dani za *Pravdonošu* nasušno potrebna novčana pomoć stigla je iz Zagreba, a uputio ju je nitko drugi nego osobno ban Josip Jelačić. Uz pomoć od 250 fiorina ban Jelačić je uputio i molbu u kojoj moli da se svakako nastavi s tiskanjem *Pravdonoše*. "U isto vrijeme naredio je da 30 istisaka razšiljemo onim domoljubicima, koji će ga rado štiti a ne s njima u nugal. Radi toga javi nam tri uboga domorodca od težačke ruke ili od druge kojim bi mogli danas slati badava pravdonošu,"¹⁴ Ban je tražio da mu pošalju imena one tridesetorice kojima će se *Pravdonoša* besplatno slati, odnosno na njegov račun. Jelačićeva pomoć i pozitivna ocjena bila je najbolja preporuka i reklama za *Pravdonošu*. I ovom prilikom Petranović moli Ivičevića da mu pošalje temu "od različitih kupovnih pogodbah", jer bi, kako on kaže, u Kninskoj krajini pisali naši takve kupoprodajne ugovore. Naravno, i ovom prilikom Petranović traži od Ivičevića da pripazi na jezik, koji bi morao biti razumljiv i neobrazovanim ljudima Dalmacije, Boke i Dubrovnika. Pitanje pisanja *ie* ili *i* Petranović ovako komentira: "A što se tiče onog blaženog *ie* iliti *i*, piši kako ti se bolje sviđi."¹⁵ Ova rečenica otkriva kod Petranovića želju da se ipak nametne onaj jezik i pravopis za koje se ne bi moglo reći da su hrvatski. I to sve pod firmom borbe protiv italijanizacije. Traženo je da se piše onim jezikom i pravopisom kojim se služe u Bosni, Hercegovini, Srbiji, Vojvodini i dr. Zbog takvih shvaćanja vrlo često je dolazilo do sukoba između Petranovića i Ante Kuzmanića. Najoštriji napad na Kuzmanića Petranović je izrazio u pismu od 6. VIII. 1851, u kojem između ostaloga stoji: "Nas nekoliko domorodaca ovdje slažemo se u tome svekolici da dok je urednik Ante Kuzmanić narodnost naša nikako napredovati nemože." Naširoko razglaba o načinima kako izvesti smjenjivanje Kuzmanića. S obzirom na to da se radi o uređivanju *Glasnika* i *Zakonskog lista* Petranović predlaže da se Vladi prikaže kako novac uludo baca, jer ni sadržaj a ni prijevodi u listovima nisu dobri. Potrebno je uređivanje predati u ruke onome tko zna i jezik i zakon. Petranović nudi Ivičeviću mjesto urednika *Glasnika* i *Zakonskog lista* uz plaću od 1700 f. na godinu, potičući ga na taj čin i uvjeravajući da će imati veliki broj ljudi koji će željeti raditi s njim. Mladi I. Danilo će od 17. rujna preuzeti uređivanje *Pravdonoše*. Ivičević bi trebao svojim člancima pomoći Danilu i na taj način dokazati da i drugi umiju pisati i bolje i uljudnije od Kuzmanića.

"Valja sada da pokažemo svietu da i osim Kuzmanića ima znalacah ilirskog jezika u Dalmaciji."¹⁶ A na koji jezik i pismo misli Božidar Petranović kada govori o ilirskom, najbolje će nam pokazati analiza njegove brošurice izdate za novu 1839. Brošurica ima ukupno 15 stranica tiskana u dva stupca, jedan ćirilicom, a

¹⁴ AH, B. Petranović - S. Ivičeviću iz Zadra (bez datuma) 1851.

¹⁵ AH, B. Petranović - S. Ivičeviću iz Zadra (bez datuma) 1851.

¹⁶ AH, B. Petranović - S. Ivičeviću iz Zadra 15. VIII. 1851.

drugi latinicom. To nam omogućava da jasno vidimo što je "Ilir" i "ilirski" za Petranovića?

U naslovu brošure u zagradi stoji (SERBLJIMA).¹⁷ U latiničkom dijelu teksta stoji "ilirski", a u ćirilichkom "serbski". Tako, primjerice, Petranović piše sljedeće:

"Ilirskoj mojoj dalmatinskoj brachji - Serbskoj mojoj dalmatinskoj braći...

U narodu Ilirskom = u narodu serbskom...

da se Iliri bolje = da se Serblji bolje...

da se imenom Ilirskim = da se imenom Serbskim...

da se jezik Ilirski = da se jezik Serbski...

Ilirsko odgojenje damo = Serbsko odgojenje damo...

Ilro-Dalmatin = Serbo-Dalmatin..."

Vjerujemo da je ovakvo shvaćanje, kako u Dalmaciji osim Talijana postoje "Iliri", a oni su Srbi, i bilo uzrokom netrpeljivosti Petranovića prema Anti Kuzmaniću.

O *Pravdonoši* dolaze vrlo pohvalne vijesti iz Hrvatske i Slavonije. Često dolaze pohvale Kuzmaniću, na čemu mu zavidi Petranović, dodajući "kao da je on jedini i pravi urednik". Moli Ivičevića da svoje članke piše u običnom "ilirskom" jeziku kojim govori šest milijuna "Ilirah po Dalmaciji, Bosni, Ercegovini, Srbii, Hervatskoj, Slavonii, Sremu itd., a ne samo u naričju jedne same pokrajine, kako što piše Kuzmanić..."¹⁸ Ivičević bi trebao sastavljati sve vrste oporuka, spisa, pogodbi, molbi, obrana, zapisnika i drugih oblika koji se javljaju u sudskim procesima od njegova početka do konačne presude. To bi štivo za mladi naraštaj bilo vrlo korisno, a rado bi ga i čitali. Opet napominje potrebu držanja jednake terminologije, da se ne pojavi sumnja - razdor. Daljnja sudbina *Pravdonoše* ovisit će o sudjelovanju Stipana Ivičevića.

Koncem kolovoza pristigla je vijest iz Zagreba u Zadar da će ban Josip Jelačić uskoro krenuti u posjet Dalmaciji. Tu pogodbu valjalo je iskoristiti i razgovarati s banom i o *Pravdonoši*, što je Petranović i učinio u tri navrata. Savjetuje da se banu treba obratiti na hrvatskom jeziku uz dobrodošlicu. Zamoliti će bana Jelačića, da se zauzme kod cara za uvođenje hrvatskog jezika u sudove, jer je velika nepravda prema narodu ako mu se sudi na jeziku koji ne razumije, "Ja ću Bana pohoditi ovd i kazaću mu sve naustice poradi Pravdonoše, Glasnika. Uz to ću i tebe svojski preporučiti."¹⁹ U pismu od 14. rujna 1851. Božidar Petranović opširno opisuje doček bana Josipa Jelačića u Zadru i njegove razgovore s njim.

¹⁷ Njekolike rieči dalmatinskim Ilirima (Serbljima) prilikom nove 1839. od jednog domorodca. Pečatano u tipografii Battara, Zadar 1838, str. 1-11.

¹⁸ AH, B. Petranović - S. Ivičeviću iz Zadra 26. VIII. 1851.

¹⁹ AH, B. Petranović - S. Ivičeviću iz Zadra 26. VIII. 1851.

Osnovna mu je impresija da Josip Jelačić dušom i tijelom ljubi našu narodnu stvar. Interesantno je Petranovićevo priopćenje banu glede Bosne i Hercegovine. Naime, Petranović misli da bi Beč trebao braniti Dalmaciju od talijanskog jezika, ako misli proširiti svoj utjecaj u Bosni. Kaže da je toga mišljenja i ban Jelačić. Za Ivičevića je ban rekao i ovo: "On je poznati domorodac reče šteta samo što jih nema više u Dalmaciji vieštih u jeziku."²⁰

Početak 1852. sve više se naziru problemi opstanka *Pravdonoše* i zbog nedovoljnog broja predbrojnika, a i zbog nedostatka kvalitetnijih suradnika. Svelo se sve na Stipana Ivičevića i njegove članke, a posebno nakon odlaska Danila *Pravdonoša* je ostao bez vjernog suradnika, što bi Ivičević svojim dodatnim naporom trebao nadoknaditi. "Otkada Danilo ode na Župu ne imamo priloga za 'Pravdonošu' do tvojih mnogocijenjenih. Prijatelju nastojmo uzdržati ovi korisni list najbolje do posljednjeg broja ove godine."²¹

Pravdonoša svakim danom pada sve više u neprilike. Nema priloga i kraj mu se bliži. Zbog toga su učestale molbe adresirane na Ivičevića da svojim domoljubljem i vrijednim člancima produži život *Pravdonoše*. Posebno su hvaljeni Ivičevićevi članci "usvrhu oporukah". Petranović pita: "Što će reći prijatelju, da nam nešalješ produženje onog tvoga članka vrhu pogodbah. Nastoj poslati ga odmah da se domorodci njim koriste."²² I nakon životarenja, u pismu od 13. X. 1852, Petranović javlja da je *Pravdonoša* prestao izlaziti zbog malog broja pretplatnika, ali ima još materijala veličine pet štampanih tabaka iste veličine kao i *Pravdonoša*. Tako štampani separat će razdijeliti onim pretplatnicima koji su platili pretplatu do 31. prosinca 1852. I za ovaj separat Petranović moli Ivičevića da mu pošalje jedan sastav iz građanskog zakonika slično onom o pogodbah. Tako je okončano tiskanje *Pravdonoše*, lista koji je odigrao nesumnjivo značajnu ulogu sredinom prošlog stoljeća. List je u dvije godine svog izlaženja pridonio značajni udio u nastojanju narodnih preporoditelja Dalmacije za uvođenje hrvatskog jezika u javnu upotrebu. Njegovo je pisanje ne samo pridonijelo stručno-pravnom izdizanju našeg pravničkog kadra, nego je bilo u znaku dizanja narodnog otpora protiv tuđinaca, koji su favoriziranjem tuđinskog talijanskog jezika, posebno u sudstvu i upravi, željeli oslabiti narodne snage. Velika je šteta što je ovaj list imao kratki vijek.

Iako je list prestao izlaziti, želja za njegovom ponovnim tiskanjem nije napuštala rodoljube i ljude željne napretka i znanja i narodnog osvješćenja. Ideju o ponovnom tiskanju *Pravdonoše* dao je Stipan Ivičević godine 1854. To saznajemo iz pisma Božidara Petranovića upućenog iz Kotora iste godine.

²⁰ AH, B. Petranović - S. Ivičeviću 14. IX. 1851.

²¹ AH, B. Petranović - S. Ivičeviću 1852. godina.

²² AH, B. Petranović - S. Ivičeviću 1852. godina.

Oduševljava se tom Ivičevićevom plemenitom idejom, jer bi to bilo vrlo korisno za našu književnost i narodnost. Međutim izražava skepsu u mogućnost realizacije te zamisli, s obzirom na okolnosti koje ne idu u prilog odnosu između Austrije i Turske. "Sada vjeruj nije tome vrijeme. Ja znam kako govorim. A kad dođe zgodno vrijeme, te naša vlada dopusti i preporučiti tvoj list, ja ću te dragovoljno i od svega srca potpomagati."²³

PRILOZI²⁴

Zadar, 2. VI. 1851.

BOŽIDAR PETRANOVIĆ - STIPANU IVIČEVIĆU. Izražava svoje neslaganje sa Kuzmanićem. Čeka kraj semestra kako bi prekinuo s njim svaku suradnju. Nada se da će se i Ministarstvo pravosuđa pretplatiti na *Pravdonošu* i na taj način produžiti tiskanje časopisa. Mjesto Kuzmanića treba tražiti drugog urednika. Rodoljubi u Zadru se međusobno zavađeni.

Dragi Stipane!

Nisam ti mogao odgovoriti prije na tvoje milo pismo koje primih po G. Dražiću jer biah nešto obolio a nešto imao sam i svojih službenih poslovah. Ti kao serčani prijatelj nećeš mi doisto zamieriti. Onaj tvoj članak za pravdonošu izpravno primio sam i predao ga odmah Kuzmaniću da ga stavi u list, ali on mi reče da će ga staviti onda, kad mu i ostalo pošalješ, buduć da ono što si nam poslao jeste samo početak. Vjeruj Brate! da mi je već dosadio taj Kuzmanić jedva čekam da dospie semestar pa da prekinem s njim sveko obćenje i posao rad pravdonoše. On ni mervice nećuti u sebi pravog i čistog domoljublja, već je samo ponešen za novcem, kao što se ne stidi to javno govoriti pred svetom. Eto mogu reći da ja sam uređujem pravdonošu i to bez ikakve koristi, koju brate! i netražim. On je za pravdonošu vergo u kesu čistog dobitka 250 f. pa neće nikako da nađe kog pomoćnika. Ako bi se ja izvadio, pravdonoša morao bi prestati umah, pa stoga valja mi goniti još za tri mieseca. Međutim nadamo se da će se i ministarstvo predbrojiti na podobri broj za sve sudove u Hervatskoj i Dalamcii. Tada valja istisnuti Kuzmanića a naći ovdie drugog urednika, samo nosi ime, a mi ćemo raditi. Ti prijane! valja da nam budeš

²³ AH, B. Petranović - S. Ivičeviću iz Kotora 14. III. 1854.

²⁴ Ovdje se objelodanjuju četiri cjelovita pisma Božidara Petranovića Stipanu Ivičeviću iz 1851. i 1852. godine, koja se čuvaju među spisima u Ostavštini Stjepana Ivičevića u Arhivu Hrvatske u Zagrebu.

sudislač, a bit će ti tvoj trud plaćen. Želio bi svakako da se nas dva sastanemo u kom mjestu, pa da se razgovorimo o našim domaćim stvarima i narodnosti, jer vieruj brate! da naša narodnost nimalo nenapreduje, a to stoga što neima nikoga da se za stvar svojski zauzme, jer svak gleda svoju ličnu korist. Tako moramo propasti. Ja sam nemogu ništa učiniti. Ovo malo domorodcah što ima u Zadru zavađahu se i nemogu jedan drugog čuti ni viditi. Eto Kuzmanić uređuje glasnik i bere na godinu 1200 f. a za prevođenje del bolettino delle leggi dobiva na godinu 1000 f. Pa šta ima u glasniku? Već meće sve koješta i sije meržnju i neslogu, a za bolettino delle leggi nemože biti cernje ni gore - jer na mnogim miestima nema ni pravog smisla. Javi mi braco! kako bi se koj valjani Dalmatinac miesto sebičnog (egoističnog) Kuzmanića pomogao. Liep je dobitak 2000 f. na godinu. Bili se primio tvoj verli sinovac Dr M. a kamo sreće kad bi tvoji posli tebi dopustili primit se toga posla - naše stvari drugačije bi onda napredovale. Deder Boga ti piši o tom, pa da radimo složno, jer u tom poslu mogao bi ja štogot pomoći. Nastoj oko Dr M. da se primi posla i pišimi odmah pa radimo već jednoć, da nas potomstvo nebude preklinjati.

Oprosti što ti ovako pišem, ali moram jer me baš sada zovu u sjednicu, a pošta odlazi. Pozdravi Gospoju i domorodca G. Dražića tvog dostojnog odbranjenika.

S Bogom.

Tvoj Božidar Petranović

Zadar, 6. VII. 1851.

BOŽIDAR PETRANOVIĆ - STJEPANU IVIĆEVIĆU. Nekoliko domorodaca i Petranović, naravno, tvrde da narodnog napretka nema dok je A. Kuzmanić urednik. O *Glasniku* i *Zakonskom listu* i njihovoj vrijednosti. Traži Ivićevića za urednika *Glasnika* i *Zakonskog lista*. Danilo preuzima uređivanje *Pravdonoše*. Odjek Ivićevićevog govora na talijanskom jeziku.

Moj dragi prijatelju Stipane !

Odgovaram ti pren sada na tvoja dva pisma. Počeću najprije od onog posla radi glasnika i zakonskog lista. Nas nekoliko domorodaca ovdje slažemo se u tome svekolici da dok je urednik Ante Kuzmanić narodnost naša nikako napredovati nemože. Valja dakle svakako nastojati izdavati nam iz ruku pomenuto naredjenje, iza kojega se ipak nas ništa koštati nemože. Ali na koi način ima se to učiniti? Tu je čvor. Ja mislim da bi trebalo vladi prikazati da novce u taman troši za Glasnik i za zakonski list jer prvog malo razumi, a drugi je pun pogrešakah protiv smislu i izvorniku nemackom, tvrdeći da preradnik ne derži se jednog načela već iz pojma - ide prevod svaki put drugačije. Dakle da je potrebno da se uređivanje preda čovjeku koji razumie jezik i zakon te umim da bi občine to prigoreti mogle, ako ne sve da ovo bar nekoliko njih ovo bi jako pomagalo. Uz to potrebno je da ti amo za koji

dan dodješ i da progovoriš. Vieruj brate kad se tiče obšte koristi ne treba gledati u obraz nikome. Ovim što bi bolje i korisnije bilo sredjivanje pod tvojom upravom ti bi na godinu okolo f. 1700 potezao za Glasnik i Zakonski list. Kao što sam stanovito čuo. Upri se dakle prijane i nastoj tamo, pa onda amo dojdi pa ćemo tad oboica raditi kad godpode kazatiji di nikor nemože zakonske listove uredjivati. Nadam se da ćemo uzpieti. Znaj da Kuzmanić ima s vladom pogodbu na godinu dana, dakle ako misliš a ti u skori amo. Za da možemo do listopada sve sveršiti. Ti bi ovde činio dosta pomagačah, jer s tobom svak će rado u koju pristati. Ali vanja najprije da koja občina piše par da amo za gotovo dojdeš. Čujem da u kninskoj krajini nisu nimalo zadovoljni glasnikom.

Mlad Danilo primiće se uredjivanja Pravdonoše počemši od 16. rujna. Valja da i ti pomogneš člancima, da pokažemo con undiudrette opperizae da ima ljudi koji bolje i uljudnije umiju pisati od Kuzmanića. Ako bude dovre predbrojnikah, naumio je Danilo tvoje članke platjati. Poradi obečanog slovovnika književnog jezika misao matice Zagrebačke kako čujem dopala se ostalih slavenskih stranakah, ali ja mislim da će se teško moći izvesti u život. Matica Češka predložila je Beču kao mjesto sastanka. Bilo kako mu drago tvoj sastavak o istome predmetu mislim da nije za sad zgodno, jer provladi ne stranke mogle bi ga Bog zna kako tumačiti. Evo ti moje mišljenje, a mogu se i prevariti. Puno me obradovao glas da si naumio dati na svietlost prevod Danteova pakla. Ovo će biti ures naše književnosti. Ali za moć izdatoga valja se obratiti na predbrojnike. Uviren sam da će ih dosta biti u Dalmaciji i van Dalmacie. Ja ću ovdj njih kupiti a preporučiću i drugim prijateljima. Nemoj dakle oklevati već izdaj objavljjenje.

Vezić nalazi se sada kao koncipista pri banskom vieću u Zagrebu. Od naše Matice nema ni glasa ni traga. Ovdj brale! niko ne mari i valja čekati se stalno urede sudovi i urede narodne učionice. Možda će ovde biti više ljubiteljah narodnosti. Ja nespavam već vrućo nastojim da se jedno zametne.

Tvoj talijanski govor začepio je usta talijancim. Stav se dopao što i Verdoljak u Pravdonoši blebeće da u Dalmaciji nema talianah, nimacah vidi se da je slipe kod očijuh. Pozdravlja te Ljubiša, Plenković, Starić Patiera. Gledaj svakako da se primiš Glasnika zakonoše, i nastoj tamo kako gori rekoh. S Bogom prijatelju dragi!

Pisah nekako u hitnji.

Tvoj Božidar Petranović

Zadar, 14. IX. 1851.

BOŽIDAR PETRANOVIĆ - STIPANU IVIĆEVIĆU. Izvješćuje da će izvršiti neke male preinake u članku, kako se ne bi dijelili od ostalih Hrvata, Srba i Slavonaca. Ban je bio dobro dočekan. Bio je kod bana tri puta primljen. Narodnost našu i ideju južnoslavensku - ban svim srcem ljubi i spreman je pomoći u svakom pogledu.

Moj ljubljani Stipane!

Na tvoje poslednje pismo evo ti odgovaram. Prilog za Pravdonošu dostojan je tvoga pera, a prekorian narodu našem. S tvojim dopuštanjem promieniću samo dvie do tri rieči za da se u obzir terminologičkom neciepamo od ostalih Hrvatah, Serbah i Slavonacah. Banski proglas dopao nam se i stavićemo ga u 27 broju kojim će samo uredništvo započeti tvoje dielovanje, a uzanj biti će i polovicah tvoga sastavka o oporukah. Nego Brate daso ti preporučeni, i nemoj nas zapuštati već osvietlaj sebi obraz i nama i domovini tvojim daljnjim člancima, koje željno izčekivamo. Pisma šalji na mene, a ja ću vazda poštu olaćati. Ti ćeš prijane jedan ekzem, na dar primiti, a i više njih ako želiš. Podaćemo ti nekoliko iztiskanih po želji tvojoj da jih razstaviš medju narod ili župnike ne bi li se predbrojili. Bez narodne pomoći ne možemo ga izderžati. Što skupiš predbrojnikah ili novacah pošalji meni ili Danilu. Ako uzmožeš pošalji nam i pomanjih člančićah od nekoliko versti poput onih koje se štiju u rubriki - Razlikosti. Ban dodje i ode. Na povretku svom nije ovdje bio nego je odjedrio put Karlobaga i bit će do sada već u Zagrebu. Ovdje bio je slavno pričekan, a još slavnije, kako čujem u Splitu. Kod njega sam triput bio i nasamo s njim razgovarao. Vieruj brate da narodnost južnoslavensku sercem i dušom ljubi i da je gotov pomoći joj u svakoj prigodi u koliko mu okolnosti dopuštaju. On mi reče da se od pravednog Cesara i vlade njegova u okviru narodnosti i jezika svakom dobru nada i da će i za nas sveserdno raditi. Dobro je dakle što ste mu i vi pisali i stvar narodnu preporučili. On će jamačno Bečkoj vladi narodnost našu vruće preporučiti. Ta prijane! ako vlada Bečka želi da namnoži svoj upliv u Bosni i Ercegovini, ono valja svakako da nas brani pisma prekomorskog. Toga je mnenja i Ban. Kad sam tebe spomenuo reče ni jeli to onaj bivši nema više u Dalmaciji vieštih u jeziku. Rekao sam mu da ti Podestat u Makarskoj i da će žao biti Makarom i ostalim Gornjakom Dalmatinskim kad čuju da jih neće on pohoditi. Odgovorio mi da mu za sad nedopušta kratkost vremena, ali do godine jamačno. Ovo je sve što sam s njim govorio. Vidiš iz toga da on tebe cieni i ima. Nego valja svakako da se postaraš za Glasnik i zakonski list. Pa sve jedno te jedno da bez obćinah ništa učiniti nećemo. Eto pričekajmo još da izidje koji broj pravog pravdonoše da neka jošte jezik i saderžaj s kukavnim glasnikom kog niko i ne čita, i s još gorim zakonskim listom. Šta zna liekar o zakonim. Ja bih ovdje stvar podupro, a došlo bi molbenicah i s druge strane samo ako ti pristaneš, i javi mi način kako ćemo to urediti.

Moja Gospa, Plenković i Danilo ljubezni pozdravljajute. Suttina je otišao u Šibenik.

Da si mi zdrav prijane dragi.
Ban obećao mi je da će Pravdonošu
službeno po Hervatskoj preporučiti.

Tvoj prijatelj
Božidar Petranović

Godina 1852.

BOŽIDAR PETRANOVIĆ - STIPANU IVIČEVIĆU. O prijedlogu bana da se na njegov račun pošalje 30 primjeraka *Pravdonoše*, kako bi i na taj način pomogao spašavanju i produženju tiskanja lista. Prestanak izlaženja *Pravdonoše* bio bi vrlo štetan za čitav narod.

Bićeš, prijatelju čuo da je svietli ban naredio da se na njegovo ime 30 iztisakah pravdonoše onizim koji bi ga hotili štiti, jer veli da bi škoda bila da prestane izlaziti. Dakle mismo razaslali to 30 iztisakah na svu provinciu. U Makarskoj kraini slatićemo i unaprid Šimunu Miličiću iz Podgore i Pilipu Šimiću u Igrane i to bez plazi u Metkoviće šaljemo fra Anti Jelaviću Župniku, jer Domniković se uhitrio - u Imocki franu Kolombenu, a u Slivno Anti Glihadi. Ovo ti javljam da znaš. Iz Beča još ništa, kao oprva. Pošalji nam produženje verhu pogodbah. Mi smo naumili u svoje vrieme na pose tiskati za korist svačiju tvoje sastavke iz Pravdonoše verhu oporukah i pogodbah i samo ako ti dopustiš. Drugi put više.

*Josip Vidaković: THE "PRAVDONOŠA" JOURNAL IN THE LETTERS OF
BOŽIDAR PETRANOVIĆ TO STJEPAN IVIČEVIĆ*

S u m m a r y

This work is mainly based on the original letters of Božidar Petranović written to Stjepan Ivičević between 1851. to 1854. in connection with the journal "Pravdonoša". Some questions, so far unrevealed, are illuminated as, for example, questions about the origin, development and the end of this journal. It was not only the first of the Croatian law journals but it also had a leading place within the South Slavic culture as an important source for the investigation of our legal, historical and cultural heritage.

The "Pravdonoša" brings valuable articles on many law issues but the central ones are those that deal with the problem of positive law and corresponding legal procedures, especially from the standpoint of the struggle for the introduction of the Croatian language in the courts. If order to win in this struggle it was necessary (and this was the main role of the "Pravdonoša") first to create a complete legal terminology in Croatian. As an interesting point it should be mentioned that Vice-Roy Josip Jelačić personally subscribed to forty issues of this journal.